

Наталія Кунанець

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК У ГАЛИЧИНІ
НАПРИКІНЦІ ХІХ — НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

(За матеріалами преси)

У статті розглянуто особливості здійснення методичного забезпечення діяльності бібліотек наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст.; проаналізовано науково-методичні розробки, що сприяли ефективному комплектуванню фондів, їх обліку, налагодженню статистичного обліку всіх процесів роботи бібліотеки та керуванню читанням.

Ключові слова: бібліотека, методичне забезпечення, науково-методичні розробки, керівництво читанням.

В статье рассмотрены особенности осуществления методического обеспечения деятельности библиотек в конце ХІХ — в начале ХХ ст.; проанализированы научно-методические разработки, которые способствовали эффективному комплектованию фондов, их учету, налаживанию статистического учета всех процессов работы библиотеки и руководству чтением.

Ключевые слова: библиотека, методическое обеспечение, научно-методические разработки, руководство чтением.

In the article the features of methodical support of libraries activity at the end of ХІХth — at the beginning of ХХth cent. were discussed. The scientific and methodological developments that facilitated the effective acquisition of funds, their accounting adjustment of statistical records of all work processes and management of the library reading were analyzed.

Key words: library, methodical support, scientific methodical developments, reading guide.

У кінці ХІХ — на початку ХХ ст. побутувала думка, «що робота в бібліотеці, робота з книгою не вимагає ніякої поважнішої праці над собою, не вимагає науки» [14]. Відзначимо, що така думка часом виникає у відвідувачів бібліотеки і сьогодні. Однак бібліотекарі завжди прагнули отримати фахову освіту, щоб організувати роботу «своїх» бібліотек з використанням передових засад бібліотечної техніки та розвивати бібліотекознавство, проєктуючи на реалії певного історичного періоду. У Галичині досліджуваного періоду для вирішення цієї проблеми залучалася низка заходів — від проведення курсів з основ бібліотекознавства до «дистанційного навчання».

До розгляду теоретичних питань бібліотекознавства зверталися Н. Дорошенко, З. Кузеля, В. Левицький, Д. Сокульський, Б. Чайков-

ський та ін., але вони вивчали лише окремі методологічні засади певних напрямів роботи бібліотек, комплексного дослідження не проводилося. Серед наших сучасників ця проблема зацікавлення не викликала і не розглядалася, хоча деякі штрихи до цього питання можна віднайти у праці Б. Володіна [1].

У створенні науково-методичних матеріалів спостерігалася певна вузька спрямованість. Розроблялися власні методичні матеріали для кожної інституції. Для бібліотекарів книгозбірень товариства «Рідна Школа» 1913 р. М. Коць розробив методичні поради щодо організації їх роботи [10]. У 1934 р. для бібліотек цього ж товариства Л. Ясінчук підготував інструктивні матеріали з основних засад організації роботи бібліотек [26].

Для нових працівників бібліотеки Народного дому А. Генсьорським були складені «Настановлення для новопоставленого бібліотекаря Інститута Народного дома» [20]. Це, по суті, була технологічна інструкція, що регламентувала основні засади роботи в бібліотеці. Більша частина положень цього документа торкалася опрацювання видань, складання бібліографічних описів, застосування кріпосного розміщення книг, ведення інвентарної книги тощо. Згідно з цим документом для складання бібліографічних описів на каталожних картках у бібліотеці Народного дому використовувалися німецькі правила бібліографування [12]. Бібліографічні описи на видання склалися під надзаголовком, що містив «ключ» (ключове слово). Сам «ключ» формувався із прізвища автора чи першого іменника назви видання, що ускладнювало пошук. При записі до інвентарної книги видання розподілялися на формати, а це був певний поступ, оскільки така система притаманна великим сучасним бібліотекам. Як бачимо, ці настанови мали позитивні та негативні моменти.

Для уніфікації опрацювання фондів бібліотеки НТШ І. Кревецький також розробив методичні рекомендації та правила, яких зобов'язувалося дотримуватися усіх бібліотекарів, що здійснювали опрацювання книжок. У рекомендаціях враховано цінність фондів бібліотеки та встановлено пріоритетність при їх опрацюванні, але ці поради певною мірою базувалися на інтуїтивному розумінні автором технології опрацювання фондів бібліотек. Згодом член НТШ З. Кузеля [9] розробив докладну інструкцію каталогування книг [7], яка вже базувалася на наукових засадах.

Для бібліотек студентських товариств З. Кузеля написав методичний посібник «Ціль і значінє студентських (кружкових) бібліотек»,

який містить основні рекомендації щодо організації роботи бібліотеки студентської спілки [11], для уникнення неоднотайності в цьому процесі, оскільки у студентських бібліотеках спостерігалася ситуація, що кожен новий бібліотекар, обійнявши посаду, здійснював опрацювання фондів на свій розсуд, часто ігноруючи сформовану попередником систему.

Патріархом слов'янського відродження П. Шафариком [25] було укладено практичні посібники, зокрема з каталогізації видань, у яких викладено запозичений досвід Мюнхенської бібліотеки, Імператорської та Королівської бібліотек у Відні, з урахуванням виправлень зауважених недоліків у її роботі, а також Королівської бібліотеки в Парижі.

Для постійного підвищення фахового рівня бібліотекарів готувалися науково-методичні розробки, які регулярно публікувалися на сторінках періодичних видань товариств. Бібліотекарям рекомендувалося освоювати основи бібліотекознавства шляхом ознайомлення із найкращими фаховими виданнями закордонних авторів (часто здійснювався їх переклад українською мовою). Наприклад, головний виділ товариства «Просвіти» радив бібліотекарям замовити і використовувати як порадиш у практичній роботі підручник Вальтера Гофманна «Die Praxis der Bücherei» [27], що містив основи бібліотечної справи. Пізніше було видано переклад українською мовою окремих найважливіших частин цього підручника [17]. Поряд із цим увага бібліотекарів зверталася на розробки українських бібліотекознавців. Враховуючи невеликі накладі цих праць, товариство «Просвіта», зокрема, перевидало книгу С. Сірополка «Короткий курс бібліотекознавства» [18].

Для бібліотекарів-аматорів, які не мали фахової підготовки, на сторінках періодичних видань товариств провідні діячі спілок подавали методичні виклади з основ бібліотекознавства, інструктивно-методичні розробки, що ознайомлювали з основними технологічними напрямками, а подекуди і процесами. Товариство «Просвіта» на сторінках часопису «Життя і Знання» започаткувало рубрику «Бібліотечний порадиш». Автори матеріалів перш за все переконували в необхідності правильної технологічної організації процесів, наводячи вагомі аргументи.

Яскравим прикладом такої публікації можна вважати статтю В. Левицького «Як «читати» ділові бібліотечні книжки». Перш ніж подати детальний алгоритм заповнення кожної з колонок інвентарної книги, автор наголошував, що «на бібліотечне діловодство не слід дивитися як на якусь обтяжну й нібито зовсім непотрібну писанину».

І навіть маленькій бібліотеці необхідно запровадити «найпростіше діловодство» — «бодай дві найважливіші книги: інвентарний каталог і книгу випозичень». Тобто з урахуванням освітнього рівня бібліотекарів подавалися азбучні істини бібліотечної професії, переконувалося, що «без точно веденого діловодства бібліотека може позичати читачам книжки, добре працювати й мати гарні висліди своєї праці. Але одного не буде вона мати — не буде нічого певного знати ані про свою працю, ані про ті висліди. Вона, як сліпець, не зможе втішатися овочами своєї праці, бо їх ніколи не побачить...» [16, с. 82].

Таким чином, без статистичних записів бібліотеки «не зможуть подати ніякого звідомлення зі своєї праці та з праці бібліотеки, з її руху і т. д.» [16, с. 82]. Лише тоді, коли «кожен крок бібліотекаря утягуються до тих книг, і така бібліотека може завсід дати повне докладне звідомлення зі своєї праці» [16, с. 113]. Відзначимо, що ці твердження не втратили актуальності і сьогодні, оскільки ми не раз можемо почути з уст сучасних бібліотекарів: «Для чого ця писанина?».

Аналогічні відомості подавалися в інших публікаціях. Дослідники наголошують, що бібліотека — це «вдало підібраний збір книжок, який, якщо вдало розподілити серед читачів, робить невидну для ока, але у своїх наслідках — надзвичайно важливу роботу». Як «совітник», бібліотекар має дбати, щоби «бібліотека була добре зложена і добре обслуговувала читачів, але щоб було видно результати господарювання, бібліотекар повинен робити записки» [21, с. 87].

Бібліотекарів переконувалося, що «бібліотечні записи необхідно робити доцільно й за певним згори продуманим і на практиці опертим планом, щоб не вести зайві, а лише найнеобхідніші записи, які стосуються набування, зберігання та випозичання книжок» [21, с. 88]. Записи мають бути чіткими, детальними і вичерпними, але без надлишковості. Бібліотекар обов'язково повинен володіти навичками бібліотечного діловодства, знати, які облікові книги він зобов'язаний вести.

Аргументи на користь необхідності ведення статистики в бібліотеці, облікових записів, які всебічно характеризують роботу бібліотеки, її досягнення та здобутки [23], подавалися у багатьох публікаціях.

Недоліки в роботі бібліотек Яворівщини стали доказовою базою для наведення фактів, що свідчать про необхідність ведення обліку роботи бібліотеки. Зокрема, В. Левицький у розвідці «Що нас болить?», на прикладі аналізу стану бібліотек Яворівщини [15], наголошує, що через погане ведення статистики їх функціонування виглядає млявим та

загальмованим. Лише правильне ведення обліку роботи бібліотеки могло сприяти щорічному поданню об'єктивного звіту про їх діяльність.

На основі фактів з життя бібліотек розглядаються наслідки легковажного ставлення до діловодства — бібліотекар Яворівської філії не зміг представити роботу книгозбірні на засіданні головного відділу, й у пресу було подано про неї негативну інформацію. Дослідник намагається зламати стереотип і переконати бібліотекарів усіх бібліотек, що недостатньо добре працювати, необхідно ще налагодити облік усієї роботи, постійно підвищувати свою кваліфікацію: «вміти читати ділові книги», «в працю вглиблюватися розумом», «читати фахові книжки та часописи», «цікавитися і пізнавати працю сусідніх та інших бібліотек», оскільки відсутність фахової підготовки бібліотекарів може дискредитувати саму ідею бібліотечного руху у Галичині. Це повною мірою стосується маленьких, «зародневих» та сільських бібліотек, «бібліотекарям конче треба провадити бібліотекарське діловодство, а то вони не можуть подати ніякого звідомлення зі своєї праці та з праці своєї бібліотеки, з її руху» [16, с. 82]. Кожному бібліотекарю «треба тільки усвідомити собі й пам'ятати яка ціль тих книг, знати, яке значіння має кожен запис і кожний впис». Автор зазначає, що «вся діяльність бібліотеки мусить як у дзеркалі відбиватися у ділових паперах» [16, с. 113], і подає детальну технологічну інструкцію з ведення облікової документації бібліотеки. У документах повинна фіксуватися кожна подія, що відбулася у житті бібліотеки, кожен важливий вчинок бібліотекаря, бо відомості пропадуть «без сліду, забудеться» і про досягнення бібліотеки бібліотекар не матиме чим звітувати. Бібліотекарям пояснюється, для чого існує інвентарна книга, детально навчається, як її заповнювати, переконливо доводиться, що записи свідчать про розвиток або занепад бібліотеки, фіксують, з яких джерел надходить книга. Форма інвентарної книги, яка використовувалася у бібліотеках товариства «Просвіта», була розроблена його головним відділом і містила графи, аналіз яких надавав можливість всебічно характеризувати фонд книгозбірні. Форма інвентарної книги була детально продумана, і можна зазначити, що майже не відрізнялася від існуючих у сучасних бібліотеках. Цей досвід був запозичений іншими бібліотеками.

У методичних розробках пояснювалися найелементарніші речі, наприклад, що відомості з першої графи інвентарної книги дають можливість «з'ясувати, як зростало книжкове майно бібліотеки з роками, від коли її засновано». Друга графа засвідчує: «1) якого автора (чи

яких авторів) книжки в бібліотеці є в достатній, вистарчальній кількості, 2) котрі автори заступлені небагатьма творами і 3) яка в тих двох випадках користь, чи шкода від бібліотеки, бо може бути таке, що саме на того автора, який недостатньо заступлений у бібліотеці, є великий попит з боку читача, а його творів малувано» [16, с. 113]. У цьому випадку зверталася увага на необхідність подання списків видань означених авторів головному віділу товариства для поповнення ними фондів.

Третя графа містить відомості «кілько якого роду літератури є в бібліотеці: кілька поезій, історичних оповідань, наукових творів, дитячих книжок та ін.». Ці відомості свідчили про рівномірність поповнення фондів «з усіх ділянок, чи може однобічно», «з перевагою одних ділянок письменства або науки над іншими» [16, с. 114]. Це може стати підставою для цінних висновків щодо комплектування фондів бібліотеки, наголошував автор статті.

Наступна графа, до якої заносився рік видання, мала інформаційне навантаження щодо ретроспекції фонду. Це спонукало бібліотекарів поповнювати фонди перевиданими книжками з огляду на вищу їх інформативність. «Коли бібліотеки складаються з таких книжок, то вона вже багато втратила на своїй культурно-освітній вартості — бо ж наука поступає все наперед, не можна освіту побирати тільки зі старих книжок. Бібліотеку треба раз у раз підсвіжувати, щоб у висліді підрахунку книжок за їх віком, ніколи старі книжки не переважали над новими», оскільки призначення читалень товариства «Просвіта» полягало у залученні до читання найновіших видань. «Але все це слід робити з великою розвагою та зі знанням справи», тому що «стара книжка може бути кращою від нової» [16, с. 114].

Відомості про джерела комплектування фондів книгозбірні заносилися до шостої графи. Бібліотекарям рекомендувалося час від часу аналізувати, з якого джерела найчастіше надходили «вартісні» книги, «щоб на будуче обережніше і доцільніше господарювати громадським добром» [16, с. 114]. Варто зауважити, що ця теза не втратила актуальності і досі.

У наступну графу заносилася вартість видання. Аналіз відомостей цієї графи давав підстави для висновків щодо фінансового забезпечення процесу комплектування та сприяло можливості порівняти, «кілько за цей чи той час видано грошей на придбання книжок, як ці видатки рік річно чи місячно зростали (а як маліли, то чому)» [16, с. 114].

Восьма графа містила відомості про фізичний стан книг. Ця інформація є підставою для виділення певної «квоти» на опрау книжок. Це

«добрий і безпечний показник дбайливості керманців бібліотеки про долю книжки». Рекомендувалося також порівнювати показники кількості опрацьованих книг за декілька років, щоб з'ясувати, «чи не збільшується часом відсоток неопрацьованих книжок та чи і з цього погляду бібліотека не занедбана» [16, с. 114].

Остання графа подавала відомості про вилучення книг і їх причини. Це давало можливість проаналізувати не лише кількісний еквівалент втрат, а й вартісну складову та причини, що призводили до зменшення фонду книгозбірні, враховуючи, що це важлива характеристика роботи бібліотеки.

Таким чином, подавалися певні підказки щодо аналізу фонду бібліотеки для підвищення його інформативності та подання на його основі відомостей звіту про роботу бібліотеки.

Ці науково-методичні розробки були покликані забезпечити працівників бібліотек елементарними та детальними знаннями з обліку кожного видання, що надходило у бібліотеку, й аналізу різних аспектів формування фондів.

Низка матеріалів містили технологічні засади комплектування фондів бібліотек. Спершу відома просвітня діячка Наталія Дорошенко запропонувала «зразкову схему, якої треба придержуватися, щоб бібліотека правильно зростала» [2, с. 159]. Вона також подавала методичні вказівки щодо основних критеріїв відбору видань для комплектування бібліотек. Згодом ці критерії були деталізованими за розділами фонду, притаманними майже кожній бібліотеці товариства «Просвіта». Автор спершу характеризувала саму наукову галузь, потім зазначила, який відсоток має становити література цієї галузі у фонді бібліотеки, та інформувала, які саме відомості повинні містити видання цього розділу, не прив'язуючи до конкретних видань, залишаючи за бібліотекарем свободу вибору самих видань. Схема починалася розділом «Релігія і філософія», у якому повинні бути видання, що ознайомлюють з низкою питань, зокрема, «чого вчить наша релігія»; наголошувалося на необхідності комплектування фондів виданнями «Святого Письма українською мовою, бо церковно-слав'янська мова... мало кому зрозуміла». Далі рекомендувалися для придбання книги про життя святих, у діяннях яких яскраво представлено подробиці з минулого нашого народу, історії Церкви, оскільки Церква в житті народу займала визначне становище «як опора національності та скріплення державності», «про церковний устрій, про заслуги і значіння церкви» [6], життєписи їх діячів.

Книги підрозділу фонду з філософії, на думку Н. Дорошенко, враховуючи надзвичайну широту галузі, варто добирати дуже скрупульозно, щоби мати можливість рекомендувати читачам ознайомитися з виданнями цієї галузі в певному порядку. До бібліотек читалень необхідно купувати книги з психології, логіки, етики у «найприступнішому вигляді, бо наука... вживає відірваних висловів і тяжка для думання та засвоєння людини мало розвиненої» [6].

У фонді бібліотеки обов'язково мав бути розділ «Красне письменство». Це один із найбільших розділів, оскільки «такі книжки найцікавіше написані», вони мають «високу виховну вартість». Серед цих видань повинні бути історичні повісті, але треба «вибирати твори кращих наших письменників». «Читання історичних повістей може збудити в душі читача цікавість до історії, він потім зможе перейти до поважного читання історичних книжок» [6]. У статті «Красне письменство в читальняній бібліотеці» Н. Дорошенко детальніше зупиняється на аргументах щодо необхідності комплектування фондів бібліотеки літературними творами, які повинні становити 50% фонду, оскільки вони найбільше зацікавлюють читачів, «у живих образах знайомлять із життям, побутом, духом, відносинами», «твори великих майстрів пера будять в душі читача шляхетні почування... дає ще й естетичну насолоду та творить у душі людини моральні вартости» [5]. Бібліотекарям маленьких бібліотек радилося купувати окремі або вибрані твори, щоби більша кількість читачів одночасно могла ознайомитися з ними. Окрім творів класиків української літератури, у фонді кожної бібліотеки повинні були бути кращі зразки зарубіжної художньої літератури у перекладі українською мовою.

Н. Дорошенко розглядала і такий аспект бібліотекознавства (на сьогодні майже забутий), як бібліотерапія та керівництво читанням користувачів бібліотеки. Дослідниця переконувала бібліотекарів, «щоб не відставати від віку, від поступу життя, кожна людина, навіть з вищою освітою, якого б фаху вона не була: професор, інженер, лікар, чи хто інший, мусить учитися до самої смерти, коли хоче добре виконувати свої обов'язки». Разом з тим, враховуючи призначення книгозбірень, на бібліотекарів яких розрахована була публікація, та контингент читачів, «котрему доступна здебільшого тільки початкова народня школа», бібліотекарів орієнтували на поступовість у керуванні читанням. Аргументом для переконання у необхідності долучення до світу книг виступала теза: «Коли після закінчення школи людина нічого не читає, то не

тільки забуде те, що вивчила в школі, але розучиться читати та писати. Лише коли знання отримані в школі підсилюються правильним, плановим читанням, то можна дійти до значного розвитку природних здібностей і досягти високого ступня самоосвіти» [4, с. 274].

Бібліотекарю рекомендувалося складати детальні індивідуальні плани читання, які б враховували особливості читача та поступовий перехід від простих книжок до складніших. Окрім того, пропонувалося враховувати, що «освітня вага книжки збільшується ще тим, коли згадаємо, що з неї можуть користати не лише письменні люди, а навіть неписьменні та сліпі, які слухають читання вголос» [4, с. 274]. Тобто пропонувалося активізувати форму роботи з читачем, яка і сьогодні ефективно використовується у дитячих бібліотеках.

Враховуючи, що остаточною метою самоосвіти є гармонійний розвиток людини, інтелектуальний і моральний, бібліотекарю нагадувалося, що він повинен сприяти вихованню у читачів усвідомленню своїх людських та громадських обов'язків.

Разом з тим бібліотекар повинен уміти добирати книжки за різними критеріями: видання містить відомості, близькі читачеві тематично, або ж книга повинна захопити, враховуючи вік та індивідуальні зацікавлення [5].

Із бібліопедагогікою як наукою, що займається усвідомленням виховного процесу, який відбувається під впливом книги, та організацією бібліопедагогічного процесу, що вивчає читача, книгу, середовище та «відносини» цих двох чинників [19, с. 193], ознайомлювали бібліотекарів у багатьох публікаціях. При цьому наголошувалося, що бібліопедагогіка займається книгопоширенням та плановою роботою з читачем і базові знання з цієї галузі вкрай необхідні кожному бібліотекарю.

Бібліотекарям намагалися донести зміст резолюцій, прийнятих освітнім конгресом 1929 р. у Львові, звертаючи увагу на те, що у них заманіфестовано необхідність надання особливої ваги книжці та розвитку бібліотечної справи, зокрема, підкреслювалася необхідність «поставити в освітній роботі бібліотечну справу на першому місці і узнати найважливіше своє завдання розбудову читальняних бібліотек, вишколення бібліотекарів, виховання читачів, щоб ці бібліотеки могли сповнити свою місію». Таким чином, конгрес звернув увагу на те, що не кожна бібліотека може виконувати свою місію, якщо в ній добре поставлена робота, — це зобов'язувало інституції, які створили бібліотеки, не зупинятися на досягнутому, а забезпечувати книгозбірням умови активної

роботи. У резолюціях підкреслювалася необхідність налагодження роботи читальняних бібліотек, розгортання у них освітньої праці, «зробити їх живими», бо бібліотека не повинна обмежуватися лише «механічною видачею книг і дбати про бібліотечну техніку» [4]. Ці завдання, поставлені понад 80 років тому, залишаються актуальними і сьогодні.

Для бібліотекарів адаптовували зміст праць дотичних до бібліотекознавства зарубіжних дослідників. Квінтесенція наукових розробок американського педагога-філософа Дж. Гевея, який пропонував свою концепцію здобуття освіти, полягала у баченні ним ролі бібліотек у цьому процесі таким чином: «Нова — чинна бібліотека є виховною силою в громадському організмі, живим джерело добрих впливів, озброєною армією на полі бою, готовою стріляти» [4].

Продовжуючи думку Дж. Гевея, Н. Дорошенко вважала, що бібліотека насамперед повинна виконувати такі функції: зацікавити читача книжкою; підібрати для читача книжку, відповідну до рівня його розвитку, віку, статі, професії.

Кожен бібліотекар повинен умілим, доцільним добором книжок увесь час підтримувати зацікавлення читача й «змагати, щоби в ньому прокинулось бажання поважно працювати над своєю самоосвітою». Бібліотека має навчати читача «вишукувати в книзі все, що вона може дати корисного, вміти розібратися в ній, усвідомити зміст, відділити головні думки від другорядних, навчити запам'ятовувати зміст, нарешті — порівняти одержаний від читання досвід із життям, із досвідом, одержаним від попереднього читання, й прийняти так свідомо перероблені думки в своїм інтелекті, щоб вони стали власними» [4].

Результати, які читач отримує від застосування правильно налагодженої методики читання, є такими: «Розум її збагачується відомим знанням, світогляд поширюється, чоловік часом під впливом довгого читання міняється: починає інакше дивитися на світ, людей і відносини між ними; у нього з'являються нові ідеали. Нарешті читання допомагає виявитися й розвинутися природнім талантам, без чого вони нидіють у гущі несвідомої маси» [4].

Бібліотекарів переконувалося, що «жива» бібліотека (тобто така, що організовує активну роботу з читачем) не лише обслуговує того читача, який уже прийшов до неї. «Вона поширює свої впливи далеко за межі своїх стін, вишукуючи все нових і нових своїх прихильників серед досі байдужих, зацікавлює книжкою всіх: мужчин, жінок, старих, дітей і втягає їх у круг своїх членів» [4]. Бібліотеки повинні зосереджувати

свою увагу насамперед на пропаганді й поширенні книжки, наближенні її до читача й активному керуванні читанням, щоби навчити читача самостійно, цільово працювати з книжкою.

Н. Дорошенко пропонувала декілька шляхів удосконалення роботи бібліотеки і моделювала дії бібліотекаря у різних ситуаціях. Перший шлях — коли читач не знає, яка саме книжка йому необхідна, бібліотекар повинен проаналізувати рівень розвитку читача, його професію, його духовні потреби. Переважно таку методику можна застосовувати в невеликій бібліотеці, адже бібліотекар добре знає кожного читача. У дещо більшій бібліотеці це зробити проблематично, оскільки бібліотекарю такої книгозбірні не вдається детальніше познайомитися зі всіма читачами і великим фондом. У такій книгозбірні для надання ефективної поради щодо вибору книги бібліотекар має заздалегідь підготуватися за допомогою систематичних каталогів.

Для досягнення ефекту в керуванні читанням бібліотекарям пропонувалося декілька алгоритмів. Перший із них полягав у написанні спеціальних самоосвітніх карток для систематичних каталогів, при цьому обирається дві-три найпростіші книги. Відомості про них подаються на каталожній картці іншого кольору із зазначенням послідовності їх читання. Такі «кольорові» картки створюються для кожного розділу фонду. Про наявність таких карток читачів повідомляється усно й у спеціальному оголошенні. Такі картки необхідно час від часу оновлювати.

Другий шлях — створення каталогу-альбому, яскраво оформленого із зазначенням назв запропонованих книг та поданням коротких рецензій на них. Такі альбоми доцільно використовувати для інформування читачів про видання з історії України, життєвий і творчий шлях видатних діячів культури.

Третій шлях — зацікавлення читачів певними виданнями через створення «каталогів біжучих подій». У цих своєрідних каталогах доцільно подавати аналітичні описи статей про найактуальніші події, що відбуваються у світі, при цьому необхідно пам'ятати, що цей каталог дуже швидко втрачає актуальність [4].

Керування читанням вважалося важливим аспектом роботи бібліотеки, і технологічні засади його здійснення подавалися у багатьох публікаціях. Наприклад, В. Ковальчук звертав увагу бібліотекарів на необхідність керування читанням, зазначаючи, що «читання — це один із найважливіших засобів духовного розвитку людини» і його необхідно

зробити постійним правилом життя, але книжку треба детально вибирати. Однак варто враховувати певні психологічні особливості читання: на початковому етапі виникають певні труднощі із сприйняттям інформації — вона видається розрізною, у вигляді окремих слів. Цілісне сприйняття тексту відбувається на другому етапі після вдумливого, зосередженого читання, яке захоплює повністю. При цьому важливо «вміти зіставляти свої думки з прочитаним, важити і вибирати серед них найважливіші, засвоювати та орудувати ними, як власним духом придбання. Лише таким робом ми зглибимо величезну, неоціненну вартість із читання та душею відчуватимемо вічно не заспокоєний голод книжки» [8]. Знання цих особливостей читання є важливим і для сьогодення, особливо для осіб, що мають дотичність до опрацювання великих масивів інформації.

Певний алгоритм керування читанням було запропоновано Н. Дорошенко у публікації «Жива бібліотека» [3], яка переконує, що якщо цей процес не матиме певного теоретичного підґрунтя, то його ефективність буде низькою. Алгоритм базується на досвіді російських бібліотекарів, а також власних дослідженнях, автор підкреслює, що, якими б дієвими не були зазначені заходи, яким би винахідливим не був бібліотекар у доборі способів наглядної агітації книг, усе ж ці заходи мають загальний характер. Як вагомий аргумент необхідності цього напрямку роботи дослідницею наводиться теза російського бібліотекаря Хавкіної: «Кермування читанням — це не тільки поважна, але водночас важка й відповідальна робота. Вона важлива тим, що вдалим добром книжок можна не тільки заохотити людину до читання, але й вивести її на широкий шлях самоосвіти і, навпаки, через невдалий вибір можна навіть відбити охоту до читання». Н. Дорошенко застерігає бібліотекарів, щоб не підходили до цього з деяким суб'єктивізмом, враховували надзвичайно різні читацькі смаки. На основі проведеного дослідження подано аналіз інформаційних потреб читачів бібліотек товариства «Просвіта». Так, одні читачі шукають у книжці практичних порад для ефективного ведення господарства, другі — потребували видань для розваги, треті — гострих «вражінь від переживань, що їх змальовує книжка», інші — намагалися «доповнити свою освіту та обґрунтувати свій світогляд». Матеріали дослідження засвідчували, що інформаційні потреби диференціювалися залежно від віку, статі, розвитку, освіти, фаху читачів. Разом з тим незалежно від спрямованості різні інформаційні потреби необхідно задовольняти таким чином, щоб не відштовхнути від

читання, та обов'язково проводити диференційоване «керування читанням», яке є надзвичайно важливим особливо в початковій стадії, тому бібліотекарю необхідно «обміркувати весь план і добре уложити програму», щоб розпочати роботу, яка «лише тоді дасть певні наслідки, якщо проводитиметься послідовно і систематично». Цікаво, що у товаристві «Просвіта» до керування читанням ставилися дуже відповідально, у великих бібліотеках для цієї роботи призначали спеціальну, «відповідно підготовлену людину з широкою освітою, що перебирає на себе керування читанням, та цілою освітньою роботою в бібліотеці, поділяючи її з бібліотекарем» [3, с. 302].

За дослідженнями психологів, серед засобів, що сприяють ефективному керуванню читанням, важливе місце відводиться порадам і розмовам з читачем, які проводяться переважно у визначені дні та години. Необхідно відзначити, така форма роботи з читачем сьогодні набуває неабиякої актуальності. У конкурентній боротьбі книги й інших форм подання інформації, зокрема Інтернету, друковане видання значно втрачає свої позиції.

Для проведення таких розмов у бібліотеках обирався самоосвітній кул. Про здійснення такого заходу подавалися оголошення. Основна мета керування читанням, на думку Н. Дорошенко, полягає у сприянні розвитку духовності читача, виробленні критичного ставлення до книжки, оволодінні вмінням самостійно оцінювати книжку, перевіряючи та зіставляючи факти, подані автором. Бібліотекарям пропонувалося використовувати різні види керування читанням. Щодо способу їх проведення, то це можуть бути індивідуальні і групові, щодо форми — усні та письмові. Відродження такої форми роботи у бібліотеках в умовах інформаційного суспільства сприяло б залученню частини читачів до значного пласту нашої культури.

Найпростішим та найзручнішим способом залучення читачів до читання у досліджуваній період вважалося письмове спілкування читача та бібліотекаря. Це надавало можливість бібліотекарю при виникненні труднощів у наданні порад звернутися за компетентною допомогою до досвідчених осіб свого центрального органу. Для просвітянських бібліотек роль такого органу відігравав головний відділ товариства.

У такому режимі ефективною була співпраця бібліотеки і самоосвітніх «кружків», яким необхідна порада щодо видань з тієї чи іншої галузі знань, — на їх запит бібліотекар складав рекомендаційний список таких видань із короткими анотаціями. При цьому обиралися види

видань з урахуванням рівня освіченості користувачів (науково-популярні, навчальні тощо).

Дієвим заходом керування читанням у бібліотеках зазначеного періоду вважалися настінні списки видань, приурочені до різних подій та ювілейних дат діячів культури і літератури. При цьому бібліотекарям рекомендувалося дотримуватися порад психологів, щоб заохотити до читання малоосвіченого читача, — йому треба пропонувати книжки, надруковані великими буквами, невеликі за обсягом, прикрашені яскравими малюнками. Ці рекомендації актуальні для дитячих бібліотек і сьогодні.

Одним із різновидів настінного каталогу був список новинок, підібраних з урахуванням читацького контингенту. Дієвим засобом керування читанням дослідниця вважала рекламні списки книжок, що закликали до читання профільних видань членів читацьких гуртків, зокрема «Радіоаматорів». Призначення цього заходу — звернути увагу читачів та збільшити попит на певні видання. Відомості про кожну книжку супроводжувалися коротенькою рецензією або яскравою цитатою, що пропагувала зміст книги. Бібліотекарю рекомендувалося звертати особливу увагу на стиль викладу рекомендаційних списків для кожної категорії читачів — учителя, селянина та ін.

Розглядаючи різні аспекти керування читанням, Н. Дорошенко не оминула своєю увагою залучення до читання тих жителів місцевості, які ще не записалися у бібліотеку. Тут бібліотекар повинен використовувати кожну нагоду, щоб «поширити вплив книжки», наблизити її до читача через пропагування її змістового навантаження. Таку популяризацію рекомендувалося здійснювати шляхом подання дописів, відозв, статей у пресу, розсилання рекламних закликів до окремих громадян. Н. Дорошенко пропонувала використати досвід американських бібліотекарів щодо використання найрізноманітніших способів пропагування книги та читання.

У низці статей, опублікованих у «Бібліотечному poradniku», Віталій Левицький висвітлював ситуацію, що склалася у бібліотеках товариства «Просвіта», щодо організації зберігання фондів. Він розглядав різні способи розташування фонду і можливості пристосування приміщень для його ефективного зберігання [13]. Проаналізовано як позитивні, так і негативні моменти у роботі бібліотек із організації та збереження фондів. Зокрема, в одній із сільських читалень Равського повіту книжковий фонд зберігався у невеличкій скриньці, яка була

заповнена книгами, що не сприяло їх фізичному збереженню. Таке розміщення не лише негативно впливало на стан збереження видань, а й забиало багато часу при пошуку необхідної книжки. В. Левицький намагався пояснити бібліотекарям-аматорам, що приміщення, в якому розташовується бібліотека, система розміщення фондів відіграють вагому роль в організації роботи бібліотеки. Щоби бібліотека могла добре виконувати свої функціональні завдання, у ній повинно бути «достатньо вільного простору для зростання фондів» [13]. Розпочинати запровадження системи формування фондів можна з однієї полиці, потім поступово розширювати простір для книг, це сприятиме зручному розташуванню фонду бібліотеки, забезпеченню режиму оптимального фізичного збереження книг та ефективній роботі бібліотеки.

Дослідники подавали низку порад, з чого саме треба розпочинати роботу у бібліотеці. Це звернення до тих, кого вперше обрали бібліотекарем і довірили товариську книгозбірню [24, с. 58].

Насамперед треба провести генеральне прибирання у бібліотеці, знепилення фондів. Важливим напрямом роботи є перевірка їх на наявність [24, с. 59], яку у невеликій бібліотеці можна було здійснити найпростішим шляхом — «поскладати всі книги по порядку і виписати інвентарні номери відсутніх». Наступним кроком повинно стати звірвання відсутніх видань з формулярами читачів, для з'ясування, чи не випозичені вони, а якщо розшуки не дадуть результатів, повідомити про це виділ товариства.

Третім кроком мала бути перевірка фізичного стану книжок, відбір тих, що потребують дрібного ремонту й опрацювання. Перше можна зробити власними силами, друге — потребує залучення фахівців і коштів. При видачі книжок необхідно роз'яснювати читачам, як ними користуватися, та наголошувати на необхідності дбайливого ставлення до них.

Бібліотекарям рекомендувалося залучати на допомогу друзів, об'єднавши у «Гурток приятелів книжки» для полегшення роботи бібліотекаря [22]. На його членів покладалися обов'язки сприяння бібліотекарю у комплектуванні, опрацюванні фондів бібліотеки, підборі книг для читачів, веденні статистики книгозбірні, пропагуванні книг та заохоченні читачів до читання, проведенні таких дієвих заходів, як голосні читання. Під керівництвом бібліотекаря і за сприяння такого гуртка бібліотека набере ваги в товаристві та буде «живою», але «для цього необхідно багато доброї волі та охоти» [22].

Отже, можна стверджувати, що при відсутності навчальних закладів, які б готували фахівців для бібліотек, ініціативу у цій галузі в до-

сліджуваний період перебрали громадські спілки, що формували мережі своїх книгозбірень. Їх члени, подаючи науково-методичні розробки у доступній формі, забезпечували для бібліотекарів «дистанційне» освоєння проблемних процесів та напрямів роботи бібліотеки. Це сприяло активному розвитку бібліотечної справи у Галичині й залученню до читання широких верств населення краю.

1. *Володин Б. Ф.* Всемирная история библиотек / Б. Ф. Володин. — СПб. : Профессия, 2002. — 352 с.
2. *Дорошенко Н.* Вибір і поповнення книжок в читальняних бібліотеках / Н. Дорошенко // Життя і Знання. — 1933. — Ч. 5(68). — С. 159—160. — (Бібліотечний poradnik; ч. 5).
3. *Дорошенко Н.* Жива бібліотека / Н. Дорошенко // Життя і Знання. — 1931. — Ч. 10/11. — С. 302—305.
4. *Дорошенко Н.* Як оживити бібліотеку / Н. Дорошенко // Життя і Знання. — 1931. — Черв. (ч. 9). — С. 274—276.
5. [*Дорошенко Н.*]. Красне письменство в читальняній бібліотеці / Н. Д-о // Життя і Знання. — 1933. — Ч. 3(66). — С. 95. — (Бібліотечний poradnik; ч. 3).
6. [*Дорошенко Н.*]. Про комплектування читальняних бібліотек / Н. Д. // Життя і Знання. — 1934. — Ч. 2. — С. 49. — (Бібліотечний poradnik; ч. 14).
7. *Льницька Л. І.* Україніка НТШ як джерело національної бібліографії / Л. І. Льницька // Бібліотека Наукового Товариства ім. Т. Шевченка: книги і люди : матеріали круглого столу. — Львів, 1996. — С. 67—77.
8. *Ковальчук В.* Як читати? / В. Ковальчук // Просвіта. — 1936. — Ч. 1. — С. 10.
9. *Королевич Н. Ф.* Бібліографічна діяльність В. В. Дорошенка (1879—1963) : біобібліогр. нарис / Н. Ф. Королевич. — К., 1995. — С. 89.
10. *Коць М.* Про оснoвуване і ведене прилюдних бібліотек кружків Українського Педагогічного Товариства / М. Коць. — Львів, 1913. — 16 с.
11. *Кузеля З.* Ціль і значінє студентських (кружкових) бібліотек / З. Кузеля. — Львів, 1910. — 9 с.
12. *Кунанець Н.* Організаційно-управлінська документація бібліотеки Народного дому / Наталія Кунанець // Бібліотечний вісник. — 2007. — № 1. — С. 32—34.
13. [*Левіцький В.*]. Від чого залежить лад у бібліотеці? / Л. // Життя і Знання. — 1933. — Ч. 2(65). — С. 63—64. — (Бібліотечний poradnik; ч. 2).
14. [*Левіцький В.*]. Про найнижчий ступінь бібліотекарської освіти / В. Л. // Життя і Знання. — 1934. — Ч. 11(86). — С. 321. — (Бібліотечний poradnik; ч. 22).
15. [*Левіцький В.*]. Що нас болить? / В. Л. // Життя і Знання. — 1931. — Ч. 3(78). — С. 82. — (Бібліотечний poradnik; ч. 15).

16. [Левецький В.]. Як «читати» ділові бібліотечні книжки / В. Л. // Життя і Знання. — 1934. — Ч. 4(79). — (Бібліотечний порадник; ч.16).
17. Порадник для бібліотекарів // Бюлетин Філії товариства «Просвіта» в Дрогобичі для читалень «Просвіти» міста й повіту Дрогобича. — 1939. — Ч. 5. — С. 1—4.
18. Сірополко С. Короткий курс бібліотекознавства: Історія, теорія та практика бібліотечної справи / С. Сірополко. — Львів, 1924. — 127 с.
19. Сокульський Д. Основні проблеми бібліопедагогіки / Сокульський Дмитро // Шлях Виховання й Навчання. — 1938. — Кн. 4. — С. 193—201.
20. ЦДІАУ, м. Львів. — Ф. 130, оп. 1, спр. 815. — Арк. 3.
21. [Чайковський Б.]. Записки в бібліотечній ділянці / Б. Ч. // Просвіта. — 1936. — Ч. 4/5.
22. [Чайковський Б.]. Душа бібліотеки / Б. Ч. // Просвіта. — 1936. — Ч. 2. — С. 37.
23. [Чайковський Б.]. Сумління бібліотеки / Б. Ч. // Просвіта. — 1936. — Ч. 8/9. — С. 186.
24. [Чайковський Б.]. Шануй книжку / Б. Ч. // Просвіта. — 1936. — Ч. 1.
25. Черв'якова О. В. Взаємодія слов'янських будителів у справі формування національних бібліотек / О. В. Черв'якова // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. — К., 2002. — Вип. 11: міжвідомч. зб. наук. пр. — С. 36.
26. Ясінчук Л. Рідна школа в ідеї і житті : підручник для різношкільних організацій і діячів / Л. Ясінчук. — Львів, 1934. — 206 с.
27. Hofmann W. Die Praxis der Bücherei: Ein Ratgeber für die Einrichtung und Verwaltung kleiner volkstümlicher Bücherein / Walter Hofmann. — Leipzig, 1926. — 91 S.

Василь Габор

ШЛЯХИ І МЕХАНІЗМИ ЗНИЩЕННЯ ПАРТІСЮ БІЛЬШОВИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПРЕСИ В УКРАЇНІ В 1919—1920 рр.

У статті на основі пресових видань і газетних публікацій досліджуються найтиповіші і найхарактерніші шляхи і механізми, за допомогою яких партія більшовиків знищувала в Україні в 1919—1920 рр. національну демократичну пресу, що мала багатомовний і багатопартійний характер.